

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І

Машовець М.А., Науменко М.С.

Педагогічний інститут, Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті визначено особливості емоційно-ціннісного спілкування в сучасній українській сім'ї. Представлено результати анкетування батьків та з'ясовано стан проблеми в практиці сучасного сімейного виховання, уточнено його складники та змістове наповнення. З метою налагодження батьківсько-дитячих взаємин, урізноманітнення форм організації емоційно-ціннісного спілкування в сім'ї розроблено дидактичний посібник.

Ключові слова: батьківсько-дитячі взаємини, емоційно-ціннісне спілкування, сімейне спілкування, дитина старшого дошкільного віку, сучасна сім'я.

Постановка проблеми. Проблема спілкування батьків і дітей актуальна й особливо гостро звучить у сучасних умовах розвитку суспільства. Особливо важливо звертати увагу на ці питання, починаючи з дошкільного віку.

Оскільки першим осередком соціалізації дитини є сім'я, то, згідно БКДО (2012), батьки повинні сприяти формуванню у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим [1]. Завдяки спілкуванню з дорослими, як носіями суспільно-історичного досвіду людства, в дитини з'являються інтерес та вміння розуміти інших, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. Взаємодія з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в соціум, що вимагає умінь узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами суспільства.

Однак, багато проблем виховання моральної особистості в сім'ї вирішується з великими труднощами тому, що батьки часто не володіють ефективними засобами і методами виховання дитини. Низька культура суспільного життя і подвійна мораль суспільства згубно впливають на сімейне виховання дітей, на зміцнення самих сімей. При швидкому темпі життя, через брак часу живе спілкування у родині замінюється телебаченням, інтернет-мережею та різними технічними засобами комунікацій. Проте активне використання батьками "віртуальних бебісітерів" у процесі виховання особистості дитини в сім'ї не завжди сприяє його ефективності. Саме через такі штучні заміни цілеспрямований, активний виховний процес у сім'ї зводиться до мінімальних зусиль, основні сили батьки віддають матеріальному забезпеченню, а не духовному формуванню і розвитку особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема спілкування батьків і дітей розгля-

далась у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: А. Адлер, А. Варга, Д. Віннікот, Ф. Долипо, Р. Дрейкурс, Е. Еріксон, А. Ковальов, А. Макаренко, К. Роджерс, В. Сухомлинський, З. Фрейд та ін.

Виховний потенціал родини, його складові і фактори, що на нього впливають, досліджували Т. Алексеєнко, І. Гребеннікова, А. Конончук, В. Постовий, М. Стельмахович та ін.

Серед сучасних науковців, які досліджували окремі аспекти становлення особистості в сім'ї, зазначаємо: І. Гончаренко, Г. Лемко, Ю. Савонік, Ю. Савченко, О. Семенчук, А. Теплюк та ін.

У дисертаційному дослідженні «Емоційні переживання як чинник розвитку довірливої поведінки дітей дошкільного віку в умовах сім'ї» А. Теплюк обґрунтувала вплив сім'ї на розвиток довірливої поведінки дошкільника через наслідування дитиною моделей батьківської поведінки [9].

У статті «П'ять мов любові» О. Семенчук наголошує на важливості досягнення взаєморозуміння у спілкуванні між членами родини і визначає два обов'язки для кожного: ділитися інформацією про себе, щоб його правильно розуміли та уважно прислухатися до інших, щоб зрозуміти їх. Якщо члени сім'ї починають нехтувати будь-яким з цих основних моментів спілкування, їх зв'язок порушується, частішають прояви негативних емоцій, суперечки і сварки [8].

Ю. Савченко визначив роль образу батьків і дитини у батьківсько-дитячих стосунках, що полягає в умінні орієнтуватися у цій системі стосунків для досягнення узгодженості та співпраці в розв'язанні завдань спільної діяльності і забезпечення необхідних умов гармонійного розвитку дитини [6; 7].

Якщо в сім'ї не буде створено умов для вільного висловлювання дитиною власних думок та переживань, вона не зможе вільно почувати себе в інших соціальних групах. Навчившись висловлювати власну думку в сім'ї, діти будуть використовувати спілкування, щоб упереджувати конфлікти з однолітками, пози-

тивно вирішувати життєві ситуації, домовлятися. Крім того, висловлюючись, кожен з членів родини самостверджується, захищає свою позицію і виявляє свою турботу про рідних.

Якщо спілкуванню у родині приділяють менше уваги, то діти не висловлюються, а замикаються в собі, безперечно приймаючи думку інших, не цікавляться, не ставлять запитань, стають байдужими до навколишнього світу і агресивними до інших. І, як наслідок, не реалізуються в житті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми полягає у поглибленні знань про роль емоційно-ціннісного спілкування батьків і дітей старшого дошкільного віку як засобу формування культури взаємин; з'ясуванні стану проблеми в практиці сучасного сімейного виховання; уточненню його складників та змістового наповнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні дидактичного посібника «Збірник ігор на щодень» та системи педагогічних прийомів ефективного спілкування в сім'ї. Результати дослідження можуть бути використані в практиці роботи ЗДО та сім'ї.

Мета статті. Цілі статті – визначити особливості емоційно-ціннісного спілкування в сім'ї, з'ясувати стан проблеми в практиці сучасного сімейного виховання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні залишаються актуальними поради А. Макаренка, який, звертаючись до батьків, писав: «Ваша власна поведінка, – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, виховує дитину кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поводитися з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету, – в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі або хвастливі, або ви пиячите, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не треба думати про виховання: ви вже виховуєте своїх дітей і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради й методи вам не допоможуть» [4, с. 312]. Такі настанови можуть бути корисними сучасним батькам.

Вплив родини полягає в задоволенні потреби людини в реалізації людських зв'язків, тобто родина дає відчуття причетності до певної групи; підтверджує значущість особистості власне для себе та для інших: тут задовольняється потреба у самоствердженні; родина дає можливість відчувати взаємне тепло, любов, турботу. Почуття захищеності, емоційного благополуччя, залученості допомагає дитині відчувати себе рівноправною особистістю не тільки в період дошкільного дитинства, але й в подальшому житті.

Зокрема, З. Фрейд зазначав, що спілкування з батьками в ранні роки, їхній вплив на способи розв'язання типових вікових суперечностей, конфлікти й невдачі адаптації позначаються згодом і проявляються як характерні проблеми вже в дорослої людини. Негативний дитячий досвід призводить до інфантилізму, егоцентричності, підвищеної агресивності – все це становить передумови до утруднень у реалізації власної батьківської ролі, до неприйняття власної дитини [2].

Принципово важливі попередження стосуються неминучості наслідків застосування батьками сили у вигляді різних захисних реакцій дітей (відкрита непокоря, помста, агресивність, замкнутість, озлобленість, покірність, підлабузництво, неправда, некомунікабельність, уникання тощо). Стратегія потурання також призводить до негативних результатів.

Тому, виховуючи дітей, батьки, перш за все, повинні почати з себе, зі зміни свого сприйняття дитини як недосконалого «зразка» людини. Тільки шанобливе, довірливе, з певною мірою відповідальності виховання може привести до оптимального формування особистості дитини.

На думку В. Дубровського, члени сім'ї пов'язані безліччю спільних інтересів, справ, вони разом живуть, спільно проводять багато часу, вони люблять один одного. Але навіть маючи спільну мету в житті і безліч зв'язків, сім'ї часто перетворюються на групи чужих, незацікавлених одне одним людей. І все це – через брак спілкування [3].

Здійснивши теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень сімейного спілкування, з'ясували значення повсякденного спілкування з батьками для дитини та батьків. Дитина вчиться пізнавати світ, набуває життєвого досвіду, засвоює правила поведінки, наслідує моделі взаємин членів сім'ї. Батьки – глибше пізнають власну дитину, дізнаються про її інтереси; підвищується взаєморозуміння і взаємодовіра.

Щоб з'ясувати стан проблеми в практиці сучасного сімейного виховання ми провели анкетування батьків дітей старшого дошкільного віку. Було проанкетовано 40 респондентів. Результати анкетування занесені в таблицю 1.

Дані анкетування свідчать про те, що на момент проведення дослідження стан міжособистісного спілкування батьків з дитиною в кожній сім'ї загалом позитивний. Серед базових цінностей для виховання дітей переважають любов до рідного краю та сім'ї, повага, порядність та милосердя, доброта, доброзичливість, чесність. Батьки загалом оцінюють рівень міжособистісного спілкування в сім'ї на відмінно, одночасно знаючи, що 2-3 години на день діти проводять переглядаючи улюблені мультфільми; окрім цього більше 50% дітей використовують для ігор мобільні телефони, планшети, комп'ютери та інші гаджети. Безпосередньому

Результати анкетування батьків

№ з/п	Питання	Відповідь	К-сть осіб у %
1.	Назвіть базові цінності для виховання Вашої дитини	любов до рідного краю, сім'ї; повага	37.5
		порядність та милосердя	32.5
		доброта, доброзичливість	17.5
		чесність	15
		вміння цінувати близьких та рідних людей	7.5
		толерантність, щирість	7.5
		пізнання цікавого	2.5
		не розумію питання	2.5
2.	Які свої позитивні риси Ви хочете бачити у своїй дитині?	без відповіді	2.5
		добррозичливість	50
		чесність	45
		всі мої позитивні риси	32.5
		любов	32.5
		працелюбність	25
		людяність, чуйність	22.5
		повага	15
		толерантність	10
		терплячість	7.5
		порядність	7.5
		миролюбивість	2.5
		розуміння	2.5
		ввічливість	2.5
слухняність	2.5		
мудрість	2.5		
без відповіді	2.5		
3.	Як ви можете оцінити рівень міжособистісного спілкування з дитиною	відмінно	85
		добре	10
		нормально	5
4.	Скільки часу на добу дитина проводить за переглядом мультфільмів? Назвіть улюблені.	1-2 години	57.5
		більше 2 годин	17.5
		до 30 хв	17.5
		віддають перевагу читанню книг	7.5
		«Паровозик з Чагінтона», «Принцеса Софія», «Вінкс», «Трансформери», «В пошуках Немо», «Босс-молокосос», «Симбад», «Крижане серце», «Монстер Хай», «Свинка Пеппа»	
5.	Чи дозволяєте Ви дитині гратися планшетами, телефонами, комп'ютерами та іншими гаджетами? Якщо так, то скільки часу на день?	так, від 15 хв. до 1 години	55
		ні	45
6.	Скільки часу на день Ви приділяєте безпосередньому спілкуванню з дитиною? Які теми ви обговорюєте?	до 1 години	55
		1-2 години.	30
		весь вільний час;	10
		стільки потребує дитина;	5
		На різні теми, підготовка до вступу в ліцей, друзі. Навчання в садочку, підготовка до школи, поведінка, мрії, про майбутнє, про Бога.	
7.	Чи виявляє дитина інтерес до спілкування з Вами, перша проявляє ініціативу?	так	67.5
		так, але не часто	27.5
		ні	5
8.	Як часто на дитячі запитання ви відповідаєте: «Мені ніколи», «Я поспішаю», «Поговоримо пізніше!», «Виростеш – дізнаєшся», «Тобі ще рано про це питати!», «Тобі це знати не потрібно» і тому подібне?	я завжди намагаюсь підтримати розмову з дитиною і знайти необхідну відповідь	62.5
		рідко	25
		інколи	12

Таблиця 2

Результати опитування батьків і дітей

№	Питання	Відповіді співпадають (у %)	Відповіді частково співпадають (у %)	Відповіді не співпадають (у %)
1.	Яка улюблена іграшка Вашої дитини? / Яка твоя улюблена іграшка?	20	27.5	52.5
2.	В які ігри любить грати ваша дитина? / В які ігри ти любиш грати?	12.5	32.5	55
3.	З ким дружить ваша дитина? Що ви знаєте про сім'ю її друзів? / Хто твої друзі?	37.5	25	37.5
4.	Яка улюблена страва вашої дитини? / Яка твоя улюблена страва?	35	5	60
5.	Назвіть улюблену казку/книжку дитини, яку ви читаєте їй перед сном / Яка твоя улюблена казка/книжка, яку мама і тато читають тобі перед сном?	15	12.5	72.5
6.	Про що мріє ваша дитина? / Про що ти мрієш?	25	35	40
7.	Ким хоче стати ваша дитина, коли виросте? / Ким ти хочеш стати, коли виростеш?	12.5	32.5	55

спілкуванню з дитиною більшість батьків приділяє до 1-ї години на день. Найбільш популярні теми спілкування – плани батьків на майбутнє дитини, підготовка дитини до школи і обговорення навчання в ЗДО. Тому можна зробити висновок, що сучасні батьки більше турбуються не про виховання дитини, її моральний чи фізичний розвиток, а саме про навчання дітей, що для дошкільного віку не є нормою.

Було розроблено опитувальник для батьків і дітей з метою виявлення рівня знань батьків щодо бажань і інтересів їхньої дитини. Було опитано 40 батьків і 40 дітей. Результати опитування занесені в таблицю 2.

Згідно результатів опитування, батьки недостатньо цікавляться інтересами своїх дітей. Батьки добре знають друзів своїх дітей та їхні улюблені страви, але більшість не знає в які ігри полюбляють грати діти, про що вони мріють.

Опитування показали, що замість читання казки перед сном, частіше всього, діти переглядають мультфільми. Це полегшує процес вкладання дитини спати та економить час батьків, проте мультфільм не замінить живого спілкування з мамою чи татом. Таким чином втрачається емоційний контакт між дорослим і дитиною. Загальновідомо, що за кілька годин до сну рекомендується вимикати телевізори, комп'ютери, телефони та інші технічні засоби. Цей час варто присвятити спілкуванню з рідними, читанню книг, спокійним іграм з дитиною. Ми переконалися, що сучасні батьки нехтують цими рекомендаціями, а це приводить до неспокійного сну, тривожності дитини, нервового напруження дитини.

Визначивши наявні протиріччя, ми розробили дидактичний посібник «Збірник ігор на щодень». Метою цього посібника є зближення батьків і дітей через гру, налагодження емоційно-ціннісного батьківсько-дитячого спілкування. Запропоновані ігри дозволяють учасникам дізнатися більше один про одного, спільно переживаючи емоційні прояви; створити позитивний настрій; отримати задоволення від спілкування. Крім того, до посіб-

ника включені ігри із батьківської скарбнички, що свідчить про інтерес батьків до такого виду взаємодії з власною дитиною.

«Збірник ігор на щодень» є зручним, легким у використанні. Він не займає багато місця. Під час його оформлення ми намагались врахувати зайнятість батьків і те, скільки часу вони проводять з дитиною, коли йдуть до магазину, в садочок чи додому. Адже більшість батьків не використовують час для спілкування з дітьми, коли їдуть у транспорті та ін. Частіше всього вони мовчать, або зайняті телефоном. Тому, використання даного дидактичного посібника є доцільним для організації емоційно-ціннісного спілкування батьків і дітей.

Висновки і пропозиції. Г. Лемко наголошує, що в сучасному світі багато пишуть та розповідають про так звану «кризу спілкування», некомпунікабельність людей. Зміна матеріальних умов життя, освіти, швидке розповсюдження комп'ютерної мережі у всіх галузях та інших технічних засобів масової комунікації, розширення «дистанційного спілкування» – це все сприяє зміні форм спілкування, їх глибини і діапазону [12].

У сім'ях, де переважає ефективне спілкування, діти більш відповідальні та обов'язкові. Вони розуміють і знають, чого очікувати від своїх батьків, а, дізнаючись про те, що батьки очікують від них самих, стають більш старанними, реалізуючи ці очікування. Вони також більш упевнено відчують свою позицію в сім'ї й, таким чином, краще взаємодіють з батьками.

Удосконалення психолого-педагогічної культури батьків є важливою передумовою оптимального виховання дітей, оскільки первинна соціалізація, прищеплення культури взаємостосунків і розвиток гармонійної особистості належить сім'ї. Саме в сім'ї дитина набуває життєвого досвіду, вчиться культурі спілкування, засвоює норми поведінки. Вирішальний позитивний вплив на виховання дітей має почуття взаємної любові і поваги матері і батька, їхнє гуманне ставлення до інших людей.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф. д-р пед. наук; авт. кол.: Богущ А.М., Бельська Г.В., Богінч О.Л. та ін. – К., 2012. – 26 с.
2. Горностай П. Фройд Зигмунд // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 753 с.
3. Дубровський В.Л. Вплив спілкування в сім'ї на формування особистості дитини [Електронний ресурс] / Валерій Леонідович Дубровський. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://intkonf.org/dubrovskiy-v-l-vpliv-spilkuvannya-v-simyi-na-formuvannya-osobistosti-ditini/>.
4. Макаренко А.С. О воспитании / А.С. Макаренко. – М.: Политиздат, 1990. – 514 с.
5. Машовець М.А. Міжособистісне спілкування в сім'ї як показник щасливого буття дитини [Електронний ресурс] / М.А. Машовець, М.С. Науменко // Молодий вчений. – 2017. – № 11(51). – С. 362-365. – Режим доступу до ресурсу: [file:///C:/Users/user/Downloads/%E2%84%9611%20\(51\)%20-%203%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/%E2%84%9611%20(51)%20-%203%20(2).pdf).
6. Савченко Ю.Ю. Цінність батьківсько-дитячих стосунків у процесі особистісного розвитку дошкільника [Електронний ресурс] / Юрій Юрійович Савченко // Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.kubg.edu.ua/6221/1/Y_Savchenko_ZBDSPORD_APP_Kostuka_2014.pdf.
7. Савченко Ю.Ю. Ставлення дорослих до дитини в умовах сім'ї як фактор становлення психологічної статі дошкільника / Ю.Ю. Савченко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць; редкол.: В.О. Огнев'юк, І.Д. Бех, Л.Л. Хоружа [та ін.] – К.: Університет, 2008. – № 12(2). – С. 86-90.
8. Семенчук О. П'ять мов любові. Тренінг для батьків / Оксана Семенчук // Дошкільне виховання. – 2014. – № 6. – С. 21-24.
9. Теплюк А.А. Емоційні переживання як чинник розвитку довільної поведінки дитини дошкільного віку в умовах сім'ї / А.А. Теплюк // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – К., 2014. – Том. 11. – Вип. 11. – Ч. 2. – С. 377-383.
10. Bradshaw J. Bradshaw on: The Family a revolutionary Way / Self-Discovery // Houston, Texas, 1988.
11. Nelsen J. Positive Discipline A-Z: 1001 Solutions to Everyday Parenting Problems / J. Nelsen // Publisher: Harmony. – 2007. – 336 pages.
12. Лемко Г. Спілкування як принцип взаємодії батьків і дітей // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Ключові аспекти наукової діяльності – 2009». – Volume 6. – Pedagogiczne nauki. – Przemysl «Nauka i studia», 2009. – S. 96-98.

Машовець М.А., Науменко М.С.

Педагогический институт,
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНОГО ОБЩЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ СЕМЬЕ

Аннотация

В статье определены особенности эмоционально-ценностного общения в современной украинской семье. Проведено анкетирование родителей и выяснено состояние проблемы в практике современного семейного воспитания, уточнены его составляющие и содержательное наполнение. Разработано дидактическое пособие для налаживания родительско-детских взаимоотношений.

Ключевые слова: родительско-детские отношения, эмоционально-ценностное общение, семейное общение, ребенок старшего дошкольного возраста, современная семья.

Mashovets M.A., Naumenko M.S.

Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University

FEATURES OF EMOTIONALLY-VALUED COMMUNICATION IN THE MODERN UKRAINIAN FAMILY

Summary

The article describes the features of emotionally-valued communication in the modern Ukrainian family. A questionnaire for parents was conducted and the state of the problem in the practice of modern family education was clarified, its components and contents were specified. A didactic manual for establishing parental-children relationships was developed.

Keywords: parent-child relations, emotionally-valued communication, family communication, child of the senior preschool age, modern family.